

Universiteit Leiden

SSL

Stichting Studiebegeleiding Leiden

Examenprogramma

Geschiedenis havo

Zie voor de perfecte voorbereiding ook
www.examencursus.com en www.alleexamens.nl.

Examenprogramma geschiedenis h.a.v.o. (profielen economie en maatschappij en cultuur en maatschappij)

1 Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Vaardigheden en benaderingswijzen;
- Domein B Levensonderhoud;
- Domein C Primaire samenlevingsverbanden;
- Domein D Staat, natie en politiek;
- Domein E Oorlog en vrede;
- Domein F Ontmoetingen tussen culturen;
- Domein G Zingeving en cultuur.

Van de domeinen B tot en met G worden twee subdomeinen in het centraal examen geëxamineerd, de overige subdomeinen en domeinen worden in het schoolexamen geëxamineerd.

1.1 Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op twee nader afgebakende thema's behorend bij twee subdomeinen uit de domeinen B tot en met G in combinatie met de vaardigheden en benaderingswijzen uit domein A met uitzondering van die onderdelen die zich naar hun aard niet lenen voor centrale examinering, waaronder vaardigheden die uitdrukkelijk een computer als werkstation vereisen.

Welke nader afgebakende thema's uit de domeinen B tot en met G in het centraal examen worden geëxamineerd, wordt door of in opdracht van de minister bekend gemaakt.

Het centraal examen wordt afgenomen in een zitting van 3 uur.

1.2 Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op telkens een nader afgebakend thema behorend tot elk van de subdomeinen en domeinen B tot en met G voorzover deze niet in het centraal examen geëxamineerd worden, in combinatie met de vaardigheden en benaderingswijzen uit domein A.

Het schoolexamen bestaat uit een examendossier met de volgende onderdelen:

a toetsen met gesloten en/of open vragen

- Het beantwoorden van vragen over één of meer historische vraagstukken van beperkte omvang.

Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling opgenomen zijn.

b praktische opdrachten

- b1 Het uitvoeren van beperkte onderzoeksopdrachten over een historische gebeurtenis, een historisch proces of vraagstuk.

De kandidaat voert één of meer van de volgende typen opdrachten uit:

- het verkennen, analyseren van en het aangeven van mogelijke oplossingen van een historisch vraagstuk;
- het verrichten van een literatuurstudie;
- het uitvoeren van een opdracht waarbij informatie- en communicatietechnologie (ICT) functioneel moet worden gebruikt;
- een andersoortige opdracht.

- b2 Daarenboven het uitvoeren van een zelfstandig historisch onderzoek, overeenkomstig domein A, subdomein onderzoeksvaardigheden.

- De presentatie van het verrichte werk vindt op één van de volgende wijzen plaats:

- een geschreven verslag (onderzoeksverslag, verhalend verslag, recensie, verslag van een enquête of weergave van een interview);
- een essay of artikel (uiteenzetting, beschouwing of betoog);
- een mondelinge voordracht (uiteenzetting, beschouwing of betoog, forumdiscussie);
- een reeks stellingen met onderbouwing;
- een posterpresentatie met toelichting;
- een presentatie met gebruik van media (audio, video, ICT).

De kandidaat dient in overleg met de examinerator ervoor zorg te dragen dat het totale pakket van praktische opdrachten voor de profielvakken tezamen gevarieerd samengesteld is, zowel wat het type opdrachten betreft als wat de presentatievormen betreft.

De examinering van de algemene vaardigheden wordt over de verschillende vakken gespreid.

Tenminste een van de praktische opdrachten binnen het profiel dient te worden uitgevoerd als groepsopdracht in een groep van minimaal 3 deelnemers.

Voor de beoordeling van de praktische opdrachten wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

Bij praktische opdrachten wordt, voor zover relevant, het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

c profielwerkstuk

Het profielwerkstuk heeft een studielast van 40 tot 80 uur. Het heeft betrekking op ten minste twee (deel)vakken van het profieldeel (voor het profiel cultuur en maatschappij worden daartoe ook gerekend: Nederlandse taal en letterkunde en Engelse taal en letterkunde).

Wanneer geschiedenis bij het profielwerkstuk is betrokken, omvat het profielwerkstuk:

- een zelfstandig uit te voeren onderzoeksopdracht.

Wat de bijdrage van geschiedenis betreft, is dit:

- het uitvoeren van een historisch onderzoek volgens een compleet historisch onderzoekstraject naar een historische gebeurtenis, historisch proces of vraagstuk. De vraagstelling is van een grotere complexiteit dan die van praktische opdrachten en heeft de bedoeling de kandidaat zijn kennis, inzicht en vaardigheden in een historisch onderzoek te laten toepassen, overeenkomstig domein A, subdomein onderzoeksvaardigheden.

Voor de presentatie van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van de presentatievormen genoemd bij de praktische opdrachten.

Bij het profielwerkstuk wordt het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

Voor de beoordeling van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

De beoordeling vindt plaats door de examinatoren van de vakken die bij het profielwerkstuk zijn betrokken. Het profielwerkstuk moet voldoende afgerond zijn. Naast de waardering 'voldoende' kan ook de waardering 'goed' toegekend worden.

d handelingsdeel

Het uitvoeren van opdrachten waarbij oriëntatie op vervolgopleidingen en beroepsperspectieven centraal staan:

- het deelnemen aan excursies waaraan historische aspecten zijn verbonden;
- het informeren naar toekomstperspectieven bij vervolgopleidingen en beroepen waar geschiedenis een rol speelt.

De uitvoering van het handelingsdeel blijkt uit een notitie van de kandidaat waarin aandacht besteed is aan de voorbereiding op en de ervaring met de opdracht en waarin op de uitvoering van de opdracht gereflecteerd wordt.

Voor de activiteiten in dit onderdeel worden geen cijfers toegekend. De examinator stelt aan de hand van de notitie vast of een activiteit naar behoren uitgevoerd is. De notitie maakt deel uit van het examendossier.

informatie en communicatie technologie (ICT)

De kandidaat kan bij de examinering gebruik maken van de volgende toepassingen van ICT:

- raadplegen van (hyper)teksten, gegevens, beeld en geluid in (multimediale) bestanden, gegevensbanken en informatiesystemen met behulp van een computer(netwerk);
- geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheek en mediatheek;
- telecommunicatie, zoals e-mail, discussie- en nieuwsgroepen;
- tekstverwerking;
- rekenmachine of grafische rekenmachine;
- wiskundige bewerkingen;
- spreadsheets, modellen en simulaties;
- verwerking en beheer van gegevens in gegevensbanken en informatiesystemen;
- maken van (multimediale) presentaties.

Het gebruik van ICT-toepassingen bij de toetsing is optioneel op die onderdelen waar de school (nog) niet beschikt over voldoende en adequate apparatuur en programmatuur.

weging

Onderdeel a bepaalt voor 40% het cijfer van het schoolexamen, onderdeel b1 voor 30% en onderdeel b2 voor 30%. De waardering voor onderdeel c wordt afzonderlijk op de cijferlijst vermeld. Onderdeel d draagt niet bij aan het cijfer.

2 Examenstof

2.1 Eindtermen: vaardigheden

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL). Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

Domein A: Vaardigheden en benaderingswijzen

Subdomein: Informatievaardigheden

De kandidaat kan

- 1 verschillende typen vragen herkennen en zelfstandig vragen formuleren.
Daarbij kan hij
 - onderscheid maken tussen:
 - beschrijvende vragen;
 - verklarende vragen;
 - evaluatieve vragen;
 - onderscheid maken tussen een vraagstelling en een hypothese.
- 2 aan de hand van gegeven of zelf geformuleerde vragen uit eenvoudig bronnenmateriaal bruikbare historische gegevens selecteren.
Daarbij kan hij
 - zijn informatiebehoefte vaststellen;
 - beschikbare bronnen inventariseren en de aard van verschillende soorten geschreven en ongeschreven bronnen van elkaar onderscheiden;
 - relevante bronnen en bronfragmenten selecteren;
 - uit bronnen bruikbare historische gegevens selecteren, daarbij rekening houdend met de betrouwbaarheid en representativiteit van het bronnenmateriaal;
 - gebruik maken van de mogelijkheden van ICT.
- 3 informatie aan de hand van gegeven of zelf geformuleerde vragen mede met behulp van ICT verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken.
Daarbij kan hij
 - ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen.
In dat verband kan hij
 - historische gebeurtenissen, verschijnselen en processen ordenen volgens chronologische en maatschappijhistorische indelingen;
 - verschillende perioden en samenlevingen met elkaar vergelijken;
 - het unieke en meer algemene in de geschiedenis onderscheiden;
 - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen;
 - veranderingen onderscheiden naar de snelheid waarmee deze plaatsvinden, van schoksgewijze tot geleidelijke;
 - beargumenteren dat het onderscheiden van perioden en doorslaggevende wendingen/veranderingen interpretatief van aard is en (mede) afhangt van de standplaats en/of de vraag die men wil beantwoorden.
 - verklaringen geven voor historische verschijnselen, processen en veranderingen.
In dat verband kan hij
 - oorzaken of omstandigheden die al langer op de achtergrond spelen onderscheiden van directe oorzaken en aanleidingen;
 - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en belangen van mensen in het verleden en deze onderscheiden als meer of minder persoonlijk bepaalde beweegredenen voor hun denken en handelen;
 - de rol van personen in het historisch proces herkennen;
 - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard in onderlinge samenhang historische processen beïnvloeden;
 - onderscheid maken tussen oorzaken van meer en minder belang;
 - direct optredende gevolgen onderscheiden van gevolgen op langere termijn;
 - beargumenteren dat het aangeven van oorzaken, beweegredenen en gevolgen interpretatief van aard is en (mede) afhangt van de eigen standplaats en van de vraag die men wil beantwoorden.
 - zich een weloverwogen beeld vormen van historische gegevens.
In dat verband kan hij
 - op basis van de analyse van één of meer bronnen vaststellen wanneer men iets als een feit wil aanvaarden en in dit verband feiten onderscheiden van meningen, vooroordelen en stereotypen;
 - bij het analyseren van bronnen en interpretaties de standplaatsgebondenheid van anderen en zichzelf in tijd en plaats onderkennen, en de factoren die daarop van invloed kunnen zijn;
 - zelf een hoeveelheid historische gegevens in een interpretatie verwerken;
 - een geboden samenhang zien als een interpretatie;

- historische beelden en interpretaties toetsen aan nieuwe gegevens;
 - beargumenteren dat een objectieve weergave van de historische werkelijkheid onmogelijk is, maar dat het streven naar intersubjectieve interpretaties van belang blijft.
 - ten aanzien van gegeven of door hemzelf geformuleerde vragen een eigen standpunt weergeven en beargumenteren.
In dat verband kan hij
 - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, ermee rekening houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu;
 - opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met opvattingen, waarden en motieven van hemzelf en anderen nu;
 - op basis van de voorafgaande twee punten een beargumenteerd eigen standpunt formuleren.
- 4 de resultaten van een leeractiviteit overdragen aan anderen. In dat verband kan hij
- een geëigend medium kiezen;
 - rekening houden met doel, doelgroep en randvoorwaarden;
 - een gestructureerde, zakelijke tekst schrijven als basis voor een schriftelijke, mondelinge of audiovisuele presentatie;
 - daarbij gebruik maken van ICT.
- 5 gebruik maken van informatie- en communicatietechnologie bij het raadplegen, verwerken en presenteren van informatie.

Subdomein: Onderzoeksvaardigheden

De kandidaat kan

- 6 een historisch onderzoek opzetten, uitvoeren en presenteren. Daarbij kan hij
- in de fase van voorbereiding:
 - een hoofdvraag of hypothese formuleren;
 - de hoofdvraag of hypothese uitwerken in relevante deelvragen;
 - uitgaande van de hypothese of de gestelde vragen relevant bronnenmateriaal selecteren;
 - een activiteiten- en tijdsplanning opstellen.
 - in de fase van uitvoering:
 - de opgesteld activiteiten- en tijdsplanning volgen;
 - gegevens uit het bronnenmateriaal verwerken: bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit van de gegevens vaststellen en de informatie per deelvraag ordenen en beschrijven;
 - op basis van de informatie uit de deelvragen een beredeneerde conclusie ten aanzien van de hoofdvraag of hypothese formuleren.
 - in de fase van afsluiting en evaluatie:
 - de onderzoeksresultaten op samenhangende wijze presenteren en toelichten;
 - aan de hand van gegeven criteria het verloop en de resultaten van het onderzoek beoordelen.

Subdomein: Oriëntatie op studie en beroep

- 7 De kandidaat heeft informatie ingewonnen over vervolgoopleidingen waarin het vak geschiedenis een rol speelt.
- 8 De kandidaat is nagegaan in hoeverre hij een studiehouding, belangstelling en vaardigheden bezit die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor vervolgoopleidingen.

2.2 Eindtermen: vakinhouden

Domein B: Levensonderhoud

Subdomein: Levensonderhoud en sociale verhoudingen

De kandidaat kan

- 1 uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen tijdens de overgang van een agrarisch-stedelijke naar een industriële maatschappij veranderingen zijn opgetreden in de economische en sociale structuur. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- een verband leggen tussen economische ontwikkeling, processen van productie en distributie en de aanwending van kapitaal, arbeid, natuur en techniek;

- beschrijven welke veranderingen zijn opgetreden in het bezit en de verdeling van productiemiddelen;
 - invloeden herkennen van deze historische processen op arbeidsomstandigheden en - verhoudingen;
 - opvattingen en waarden van sociaal-economische organisaties en sociaal-politieke bewegingen ten aanzien van de economische en sociale structuur vergelijken, en hun invloed met voorbeelden illustreren;
 - de rol van overheden met betrekking tot veranderingen in de economische en sociale structuur herkennen;
 - sociaal-economische posities mede verklaren op grond van sekse, afkomst, opleiding, etniciteit en leeftijd.

Domein C: Primaire samenlevingsverbanden

Subdomein: Primaire samenlevingsverbanden en opvoeding

De kandidaat kan

- 2 uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen in Europa omvang en samenstelling van primaire samenlevingsverbanden en hun maatschappelijke functies zich tijdens de overgang van een agrarisch-stedelijke naar een industriële maatschappij hebben ontwikkeld. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- demografische verschuivingen ten aanzien van geboorte, huwelijk, vruchtbaarheid en sterfte aangeven;
 - omvang en samenstelling van primaire samenlevingsverbanden verklaren vanuit voedselvoorziening, sociaal-economische omstandigheden, erfrecht, medische inzichten en kennis van hygiëne;
 - productie- en consumptiefuncties van huishoudens in verband brengen met veranderende productieverhoudingen en conjunctuur;
 - de invloed van opvattingen over seksualiteit, verwantschap, zorg en opvoeding aangeven;
 - de betekenis van het huiselijk leven beschrijven en verklaren;
 - de veranderende taakverdeling tussen mannen en vrouwen met betrekking tot arbeid, zorg en opvoeding in verband brengen met levensverwachting en vruchtbaarheid;
 - historische voorbeelden geven van de invloed van sociaal-politieke bewegingen en wetgeving op de voorafgaande twee punten.

Domein D: Staat, natie en politiek

Subdomein: Politiek systeem en politieke cultuur in Nederland

De kandidaat kan

- 3 uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen het politiek systeem en de politieke cultuur in Nederland zich sinds het midden van de negentiende eeuw hebben ontwikkeld. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- veranderingen in doeleinden, machtsmiddelen en omvang van het overheidsbeleid verklaren en de gevolgen daarvan voor diverse maatschappelijke terreinen aangeven;
 - veranderende visies van sociaal-politieke bewegingen en politieke partijen op macht, gezag en interventie van de overheid aangeven en verklaren;
 - de veranderende invloed van burgers op het overheidsbeleid verklaren en de effecten daarvan voor de werking van het politieke systeem herkennen;
 - het gebruik van symbolen en rituelen door politieke elites, partijen en pressiegroepen in verband brengen met het veranderende politieke systeem;
 - de invloed van de media op de politieke besluitvorming uitleggen;
 - de betekenis van het Europese integratieproces voor de politieke invloed van de Nederlandse burgers en voor het overheidsbeleid aangeven.

Subdomein: Totalitaire systemen en staten

De kandidaat kan

- 4 uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen totalitaire systemen en staten zich in de twintigste eeuw hebben ontwikkeld. Daarbij betreft hij een fascistisch of een communistisch stelsel. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- een relatie leggen tussen opkomst en ontwikkeling van het betreffende totalitaire systeem en sociaal-economische en politieke verhoudingen;
 - kenmerken beschrijven van het totalitaire systeem met betrekking tot ideologie en praktijk en de veranderingen daarin verklaren;
 - de invloed van het totalitaire systeem op sekse- en etnische verhoudingen beschrijven en verklaren;
 - een relatie leggen tussen opkomst en ontwikkeling van het totalitaire systeem en nationale gevoelens en nationalisme;
 - het onderscheid vaststellen met een westers parlementair-democratisch systeem;
 - ideologische verschillen aangeven tussen fascisme en communisme.

Domein E: Oorlog en vrede

Subdomein: Internationale betrekkingen en oorlogvoering

De kandidaat kan

- 5 uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen in de moderne tijd veranderingen zijn opgetreden in de internationale betrekkingen op het gebied van vrede en veiligheid en oorlogvoering. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- internationale tegenstellingen en conflicten in verband brengen met ideologische, economische en machtspolitieke belangen;
 - de mate van institutionalisering van internationale samenwerking op gebied van vrede en veiligheid beschrijven en verklaren en daarbij de betekenis van het internationaal recht aangeven;
 - historische voorbeelden geven van de escalatie van internationale conflicten in oorlogen, en aan de hand daarvan:
 - gevolgen beschrijven van veranderingen in oorlogvoering voor burgers en militairen;
 - verschillen in betrokkenheid van burgers bij oorlogen onderscheiden op grond van sekse, etniciteit, sociaal-economische positie en leeftijd;
 - de betekenis van beeldvorming ten aanzien van conflicterende partijen beschrijven;
 - verwerking en doorwerking van oorlogservaringen uitleggen;
 - ontstaan en aanpassingen van het humanitair oorlogsrecht verklaren;
 - veranderende denkbeelden over oorlog en vrede verklaren en voorbeelden geven van vredesinitiatieven;

Domein F: Ontmoetingen tussen culturen

Subdomein: Contacten tussen westerse en 'niet-westerse' samenlevingen

De kandidaat kan

- 6 uitleggen hoe westerse en 'niet-westerse' samenlevingen elkaar voor en tijdens de Europese expansie, en in de post-koloniale periode hebben beïnvloed. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- vormen van beïnvloeding beschrijven en de betekenis voor betrokkenen aangeven;
 - verklaren welke invloed verschillende belangen en waarden op de verhoudingen tussen betrokkenen hebben uitgeoefend;
 - verschillen in beeldvorming over en weer herkennen en verklaren;
 - historische voorbeelden geven van de wijze waarop voormalige koloniën en koloniale mogelijkheden ervaringen uit het verleden verwerkten, en mogelijke verschillen tussen beide verklaren.

Subdomein: Migratie en culturele beïnvloeding

De kandidaat kan

- 7 uitleggen op welke wijze migratiebewegingen van invloed zijn geweest op culturele veranderingen tijdens de overgang van een agrarisch-stedelijke naar een industriële maatschappij. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:
- voorbeelden geven van migratiebewegingen in een agrarisch-stedelijke maatschappij en een industriële maatschappij;
 - oorzaken van migratiebewegingen noemen en aangeven hoe oorzaken van diverse aard met elkaar samenhangen;
 - reacties van autochtonen op de komst van migranten en reacties van migranten op hun nieuwe omgeving beschrijven en deze met elkaar vergelijken;
 - de invloed van beeldvorming over en weer op reacties uitleggen;
 - onderscheiden in welke mate migranten de andere cultuur afwezen, zich aanpasten of integreerden;
 - beschrijven op welke wijze migranten en autochtonen de eigen identiteit handhaafden;
 - een verband leggen met verschillen tussen seksen, etnische groepen, generaties en sociaal-economische posities.

Domein G: Zingeving en cultuur

Subdomein: Volkscultuur: vormgeving van het dagelijks leven

De kandidaat kan

- 8 uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen verschillen in gedrag en gedragsvoorschriften tussen sociale lagen en tussen groepsculturen in Europa tijdens Middeleeuwen en vroeg-moderne tijd vorm hebben gekregen. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:

- confrontaties en wisselwerking tussen voorgeschreven kerkelijke cultuur en geleefde praktijk van gelovigen tijdens vroege en hoge Middeleeuwen in verband brengen met:
 - de opkomst van het lezen en schrijven;
 - toenemende kerkelijke disciplinerings;
 - het ontstaan van scherpere scheidslijnen tussen geloof en 'bijgeloof';
- confrontaties en wisselwerking tussen de cultuur van politieke elites en niet-dominante culturen van onderdanen in laat-middeleeuwse stedelijke milieus beschrijven en verklaren;
- herkennen met welke dagelijkse rituelen en gebruiken sociale lagen en groepsculturen zich in de vroeg-moderne tijd onderscheidden en veranderingen in gedragsrepertoires in verband brengen met:
 - gedragsregulering;
 - de veranderende maatschappelijke participatie en status van verschillende leeftijdsgroepen en van mannen en vrouwen;
- huidige en historische rituelen en gebruiken vergelijken naar vorm en betekenis.

Bijlage 8

Examenprogramma maatschappijleer h.a.v.o. voor het gemeenschappelijk deel

1 Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Vaardigheden en benaderingswijzen;
- Domein B Politieke besluitvorming;
- Domein C Massamedia;
- Domein D Mens en werk;
- Domein E een thema ter keuze van de school.

1.1 Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen B tot en met E in combinatie met vaardigheden en benaderingswijzen uit domein A.

Het schoolexamen bestaat uit een examendossier met de volgende onderdelen:

- a toetsen met gesloten en/of open vragen
- Het beantwoorden van vragen over één of meer maatschappelijke vraagstukken.

Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling opgenomen zijn.

- b praktische opdracht
- Het uitvoeren van een beperkte onderzoeksopdracht over een maatschappelijk vraagstuk.

De kandidaat voert één of meer van de volgende typen opdrachten uit:

- het verkennen, aanpakken en oplossen van een probleemsituatie uit de praktijk van een beroep of van het dagelijks leven;
- het verrichten van een literatuurstudie;
- het uitvoeren van een opdracht waarbij informatie- en communicatietechnologie (ICT) functioneel moet worden gebruikt;
- een andersoortige opdracht.

- De presentatie van het verrichte werk vindt op één van de volgende wijzen plaats:

- een geschreven verslag (onderzoeksverslag, verhalend verslag, recensie, verslag van een enquête of weergave van een interview);
- een essay of artikel (uiteenzetting, beschouwing of betoog);
- een mondelinge voordracht (uiteenzetting, beschouwing of betoog, forumdiscussie);
- een reeks stellingen met onderbouwing;
- een posterpresentatie met toelichting;
- een presentatie met gebruik van media (audio, video, ICT).

Voor de beoordeling van de praktische opdracht wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn. Bij de praktische opdracht wordt, voor zover relevant, het doorlopen werkproces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

c handelingsdeel

- oriëntatie in een mediatheek.

De uitvoering van het handelingsdeel blijkt uit een notitie van de kandidaat waarin aandacht besteed is aan de voorbereiding op en de ervaring met de opdracht en waarin op de uitvoering van de opdracht gereflecteerd wordt.

Voor de activiteiten in dit onderdeel wordt geen cijfer toegekend. De examinator stelt aan de hand van de notitie vast of de activiteit naar behoren uitgevoerd is. De notitie maakt deel uit van het examendossier.

informatie en communicatie technologie (ICT)

De kandidaat kan bij de examinering gebruik maken van de volgende toepassingen van ICT:

- raadplegen van (hyper)teksten, gegevens, beeld en geluid in (multimediale) bestanden, gegevensbanken en informatiesystemen met behulp van een computer(netwerk);
- geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheek en mediatheek;
- telecommunicatie, zoals e-mail, discussie- en nieuwsgroepen;
- tekstverwerking;
- rekenmachine of grafische rekenmachine;
- wiskundige bewerkingen;
- spreadsheets, modellen en simulaties;
- verwerking en beheer van gegevens in gegevensbanken en informatiesystemen;
- maken van (multimediale) presentaties.

Het gebruik van ICT-toepassingen bij de toetsing is optioneel op die onderdelen waar de school (nog) niet beschikt over voldoende en adequate apparatuur en programmatuur.

weging

Onderdeel a bepaalt voor 70% het cijfer van het schoolexamen, onderdeel b voor 30%. Onderdeel c draagt niet bij aan het cijfer.

2 Examenstof

2.1 Eindtermen: vaardigheden

Domein A: Vaardigheden en benaderingswijzen

Subdomein: Informatievaardigheden

De kandidaat kan

- 1 met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk verschillende typen vragen herkennen en zelfstandig vragen formuleren.
Daarbij kan hij
 - onderscheid maken tussen:
 - beschrijvende vragen;
 - verklarende vragen;
 - evaluatieve vragen;
 - onderscheid maken tussen een vraagstelling en een hypothese.
- 2 uit bronnenmateriaal over een concreet maatschappelijk vraagstuk en op basis van gegeven of zelf geformuleerde vragen bruikbare gegevens selecteren.
Daarbij kan hij
 - zijn informatiebehoefte vaststellen;
 - beschikbare informatiebronnen inventariseren, waaronder vakliteratuur, massamedia en (multimediale)bestanden, gegevensbanken en informatiesystemen;
 - relevante informatiebronnen selecteren;
 - uit beschikbare informatiebronnen bruikbare gegevens selecteren, met behulp van ICT;
 - aanvullende informatie verzamelen door middel van interview en enquête.
- 3 (verworven) informatie over een concreet maatschappelijk vraagstuk vanuit gegeven of zelf geformuleerde vragen mede met behulp van ICT verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken.
Daarbij kan hij
 - de betrouwbaarheid en validiteit van informatie vaststellen door na te gaan waar deze vandaan komt, op welke wijze zij is verzameld en hoe zij is weergegeven;
 - de representativiteit van informatie vaststellen door meerdere bronnen met elkaar te vergelijken;
 - feiten onderscheiden van meningen, van vooroordelen en van stereotypen;
 - aan de hand van de begrippen selectieve perceptie en referentiekader beargumenteren welke factoren een objectieve weergave van de maatschappelijke werkelijkheid in de weg kunnen staan;
 - maatstaven aanleggen voor het zo objectief mogelijk omgaan met informatie;
 - elementaire statistische informatie interpreteren;
 - herkennen dat onderzoeksresultaten een beeld van de werkelijkheid geven dat mede bepaald wordt door de gehanteerde vraagstelling en de vertaling daarvan in een onderzoeksinstrument;
 - met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk een beargumenteerd standpunt formuleren en dit standpunt relateren aan:
 - zelfstandig verworven en verwerkte informatie;
 - fundamentele waarden en normen, zoals weergegeven in de Grondwet en internationale verdragen;
 - de uitgangspunten van de belangrijkste politieke stromingen in ons land;
 - mogelijke maatschappelijke consequenties van het standpunt;
- 4 de resultaten van een leeractiviteit overdragen naar anderen.
Daarbij kan hij
 - een geëigend medium kiezen;
 - rekening houden met doel, doelgroep en randvoorwaarden;
 - een gestructureerde, zakelijke tekst schrijven als basis voor een schriftelijke, mondelinge of audiovisuele presentatie;
 - daarbij gebruik maken van de mogelijkheden van ICT.
- 5 bij raadplegen, verwerken en presenteren van informatie gebruik maken van toepassingen van ICT.

Subdomein: Benaderingswijzen

De kandidaat kan

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL). Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

6 concrete maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen analyseren en daarbij gebruik maken van de benaderingswijzen van maatschappijleer.

Daarbij kan hij

- de politiek-juridische benaderingswijze toepassen:
 - een korte beschrijving geven van aard, omvang en ontstaansgeschiedenis en uitleggen waarom het een maatschappelijk vraagstuk is;
 - beschrijven welk beleid c.q. welke regelgeving door de overheid is ontwikkeld;
 - in het overheidsbeleid politiek-ideologische visies en belangen herkennen;
 - groeperingen herkennen die erbij betrokken zijn;
 - van betrokken groeperingen aangeven welke mogelijkheden zij hebben om het beleid te beïnvloeden en herkennen welke mogelijkheden zij daadwerkelijk benutten.
- de sociaal-economische invalshoek toepassen:
 - van de betrokken groeperingen aangeven welke belangen zij hebben, c.q. nastreven;
 - herkennen in hoeverre de nagestreefde belangen en ideologische oriëntaties samenhangen met de sociale en economische posities van de betrokken groeperingen.
- de sociaal-culturele invalshoek toepassen:
 - van de betrokken groeperingen aangeven welke opvattingen zij hebben over de aard, de oorzaken en het gewenste beleid;
 - in de opvattingen van betrokken groeperingen normatieve uitgangspunten herkennen en deze in verband brengen met ideologische en levensbeschouwelijke oriëntaties.
- de veranderings en vergelijkende invalshoek toepassen:
 - veranderingen aangeven in overheidsbeleid en in opvattingen van betrokken groeperingen en deze aspecten vergelijken met die in andere samenlevingen.

2.2 Eindtermen: vakinhoud

Domein B: Politieke besluitvorming

Subdomein: Politieke structuren

De kandidaat kan

- 1 concrete maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen analyseren en daarbij een relatie leggen met het Nederlandse politieke systeem.

Daarbij kan hij

- de betekenis omschrijven van enkele politieke basisbegrippen. Dit houdt in:
 - beschrijven welke betekenissen de begrippen politiek en beleid hebben;
 - beschrijven wat onder de begrippen staat en overheid wordt verstaan;
 - de begrippen (politieke) macht en gezag uitleggen en de bronnen noemen waaraan macht en gezag ontleend worden.

- 2 de hoofdtaken van de overheid in de Nederlandse samenleving herkennen.

- 3 de structuur van het Nederlandse stelsel van politieke besluitvorming typeren.

Daarbij kan hij

- uitleggen dat Nederland een constitutionele monarchie met een parlementair stelsel is;
- uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is;
- uitleggen dat Nederland een rechtsstaat is;
- uitleggen dat Nederland een kiesstelsel heeft gebaseerd op evenredige vertegenwoordiging.

Subdomein: Actoren in het proces van politieke besluitvorming

De kandidaat kan

- 4 het proces van politieke besluitvorming beschrijven en analyseren volgens de benadering van het systeemmodel.

Daarbij kan hij

- het politieke besluitvormingsproces typeren aan de hand van de begrippen politiek systeem, omgeving, invoer, omzetting, uitvoer en terugkoppeling;
- met behulp van (concrete) voorbeelden een globale omschrijving geven van de omgeving van het Nederlandse politieke systeem en uitleggen dat deze 'omgevingsfactoren' van invloed kunnen zijn op de politieke besluitvorming;
- aan de hand van (concrete) voorbeelden de invoer (input) van het Nederlandse politieke systeem omschrijven;
- uitleggen hoe binnen het politieke systeem eisen omgezet worden in beleid;
- aan de hand van (concrete) voorbeelden de uitvoer (output) van het politieke systeem omschrijven;
- aan de hand van (concrete) voorbeelden uitleggen dat de resultaten van politieke besluitvorming reacties op kunnen roepen in de samenleving in de vorm van nieuwe eisen/wensen of (het onthouden van) steun, en dat politieke besluitvorming zo een doorgaand proces is;
- uitleggen welke actoren (vooral) betrokken zijn bij politieke (besluitvormings)processen.

- 5 het proces van politieke besluitvorming beschrijven en analyseren volgens de zgn. barrièrebenadering. Daarbij kan hij
- het proces van politieke besluitvorming indelen in fasen en voorbeelden geven van belangentegenstellingen die daarin een rol spelen (barrièremodel).
- 6 de taken en middelen van regering en parlement omschrijven, alsmede hun onderlinge (machts)verhouding. Daarbij kan hij
- de taken beschrijven van regering en parlement;
 - uitleggen welke formele middelen het parlement (Eerste en Tweede Kamer) heeft om zijn taak te vervullen;
 - uitleggen welke informele middelen parlementsleden en regering hebben om hun taak te vervullen;
 - aan de hand van (concrete) voorbeelden uitleggen waarom in Nederland politieke besluitvorming vrijwel uitsluitend tot stand kan komen met coalities.
- 7 uitleggen wat de rol is van ambtenaren, politieke partijen en massamedia in het proces van politieke besluitvorming. Daarbij kan hij
- uitleggen wat wordt bedoeld met het begrip overheidsbureaucratie;
 - uitleggen wat de invloed van ambtenaren is in het politieke proces;
 - in (concrete) voorbeelden knelpunten in het functioneren van de overheidsbureaucratie herkennen en omschrijven;
 - aan de hand van (concrete) voorbeelden uitleggen welke functies politieke partijen in het besluitvormingsproces vervullen;
 - aan de hand van (concrete) voorbeelden uitleggen welke rol massamedia kunnen hebben in het proces van politieke besluitvorming.
- 8 uitleggen voor welk knelpunt t.a.v. het functioneren van de politieke besluitvorming het referendum een oplossing kan bieden. Daarbij kan hij
- voor- en nadelen noemen van een referendum.
- 9 aangeven welke groepen en instellingen in de maatschappij naast politieke partijen en andere politieke instituties een belangrijke rol spelen in het proces van politieke besluitvorming. Daarbij kan hij
- uitleggen wat pressiegroepen zijn;
 - verschillen aangeven tussen politieke partijen en pressiegroepen;
 - concrete voorbeelden noemen van pressiegroepen.
- 10 de mogelijkheden omschrijven die individuen en pressiegroepen hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Daarbij kan hij
- in (concrete) voorbeelden verschillende vormen van politieke participatie herkennen;
 - aangeven welke vormen de politieke participatie van pressiegroepen aan kan nemen;
 - de in de Grondwet genoemde klassieke vrijheidsrechten in verband brengen met de politieke participatiemogelijkheden in pressiegroepen.
- 11 een beargumenteerd standpunt verwoorden over de vraag hoe politieke macht in een samenleving als de onze is verdeeld.

Subdomein: Politieke stromingen

De kandidaat kan

12 de belangrijkste ideologieën en politieke stromingen onderscheiden en herkennen.

Daarbij kan hij

- uitgangspunten van de belangrijkste politieke stromingen omschrijven;
- in een (concreet) voorbeeld belangrijke uitgangspunten van deze stromingen herkennen;
- standpunten van politieke partijen in Nederland in verband brengen met politieke stromingen;
- gegeven uitspraken herkennen als kenmerkend voor bepaalde politieke partijen;
- criteria onderscheiden volgens welke politieke partijen worden ingedeeld.

Domein C: Massamedia

Subdomein: Communicatie en massamedia

De kandidaat kan

13 voorbeelden van communicatieprocessen analyseren en het ontstaan van communicatiestoornissen verklaren.

Daarbij kan hij

- de begrippen (massa)communicatie, massamedia en informatie omschrijven;
- kenmerken van massacommunicatie noemen en de betekenis noemen van massacommunicatie voor de publieke opinie;
- twee betekenissen van het begrip informatie onderscheiden:
 - nieuws (datgene wat 'wetenswaardig' is);
 - kennis (datgene wat iemand weet);
- verduidelijken, dat informatie in beide betekenissen een subjectief begrip blijft.

14 verschillende soorten massamedia in ons land onderscheiden en met elkaar vergelijken.

Daarbij kan hij

- een onderscheid maken tussen de pers en de omroep;
- onderscheid maken tussen verschillende soorten van gedrukte massamedia en aangeven welke verschillende functies deze bladen vervullen;
- aan de hand van een voorbeeld uitleggen wat verschillen zijn tussen landelijke en regionale dagbladen;
- verschillende landelijke dagbladen met elkaar vergelijken;
- voorbeelden noemen van opiniebladen en deze globaal met elkaar vergelijken;
- binnen de landelijke omroep verschillende categorieën aanbieders onderscheiden;
- de verschillende omroepen/commerciële zenders in ons land met elkaar vergelijken.

15 uitleggen welke functies de massamedia hebben voor mensen en de samenleving.

Daarbij kan hij

- de functies van media voor het publiek herkennen in kranten en/of radio- en televisieprogramma's;
- uitleggen welke functies massamedia vervullen voor de samenleving: te weten voor de democratische besluitvorming, de cultuuroverdracht/socialisatie en de vrije tijdsbesteding;
- aan de hand van de functies van massamedia uitleggen wat de betekenis is van vrijheid van informatie in de Nederlandse parlementaire democratie;
- kanttekeningen plaatsen bij het functioneren van massamedia in onze samenleving.

Subdomein: Massamedia en de overheid

De kandidaat kan

16 uitleggen op welke wijze de overheid in ons land betrokken is bij de massamedia.

Daarbij kan hij

- aangeven dat in het Nederlandse staatsrecht het recht op vrijheid van meningsuiting is gewaarborgd;
- de uitgangspunten van het mediabeleid-democratie, uitingsvrijheid en pluriformiteit-herkennen in discussies over ontwikkelingen in de media en in het beleid.

Subdomein: Massamedia en commercie

De kandidaat kan

17 uitleggen in welk opzicht economische overwegingen, belangen en ontwikkelingen een rol spelen in het functioneren van de media en in het media-aanbod.

Daarbij kan hij

- uitleggen wat wordt bedoeld met de marktgerichtheid van massamedia;
- uitleggen op welke manier dagbladen aan hun financiële middelen komen;
- voorbeelden noemen, waaruit blijkt dat concerns op de tijdschriften- en dagbladmarkt economisch handelen;
- uitleggen op welke manier publieke omroepen en commerciële zenders aan hun financiële middelen komen;
- aan de hand van een voorbeeld de marktgerichtheid van omroepen duidelijk maken;
- voor- en nadelen noemen m.b.t. de invloed van commercie en bedrijfsleven op radio en televisie.

Subdomein: Massamedia en cultuur

De kandidaat kan

18 het belang en de functies van cultuur in de samenleving met voorbeelden verduidelijken.

Daarbij kan hij

- verschillende aspecten van het begrip cultuur onderscheiden;
- omschrijven wat onder waarden en normen wordt verstaan en in aangeboden materiaal waarden herkennen;
- uitleggen dat cultuur niet 'aangeboren' is, maar in een proces van socialisatie wordt aangeleerd en eigen gemaakt;
- door het geven van voorbeelden de functies van cultuur in een samenleving verduidelijken.

19 aan de hand van voorbeelden uitleggen welke rol media vervullen in het socialisatieproces dat wil zeggen de overdracht van waarden, normen, cultuur, vooroordelen en stereotypen.

Daarbij kan hij

- verschillende aspecten van het begrip cultuur onderscheiden;
- omschrijven wat onder waarden en normen wordt verstaan en in aangeboden materiaal waarden herkennen die het gedrag van mensen bepalen;
- vooroordelen en stereotypen herkennen in het media-aanbod en de gevolgen daarvan aangeven;
- omschrijven wat wordt verstaan onder 'dominante cultuur' en 'subcultuur';
- uitleggen dat cultuur niet 'aangeboren' is, maar in een proces van socialisatie wordt aangeleerd en eigen gemaakt.

20 uitleggen welke rol de media vervullen in de beeldvorming over de werkelijkheid.

Daarbij kan hij

- de begrippen selectieve perceptie, referentiekader, waarden en normen toepassen in relatie tot de vraag hoe nieuws en andere mediaboodschappen tot stand komen;
- uitleggen dat het dagelijks nieuws het resultaat is van een selectieproces, waarbij verschillende bronnen en functionarissen een rol spelen;
- aangeven welke 'criteria' een rol spelen bij de selectie van nieuws;
- voorbeelden geven of herkennen van bewuste of onbewuste 'kleuring' van nieuwsvoorziening;
- de betrouwbaarheid en validiteit van informatie vaststellen door na te gaan waar zij vandaan komt, op welke wijze zij is verzameld en hoe zij is weergegeven;
- de representativiteit van informatie vaststellen door meerdere bronnen met elkaar te vergelijken;
- kanttekeningen plaatsen bij de vraag of objectieve informatie mogelijk is.

21 de invloed van media analyseren en de opvattingen over die invloed becommentariëren.

Daarbij kan hij

- de begrippen selectieve perceptie, referentiekader, waarden en normen toepassen m.b.t. de vraag naar de invloed van mediaboodschappen op ons denken en handelen;
- een aantal visies onderscheiden m.b.t. de invloed van massamedia en deze visies toepassen op een aangeboden probleemstelling;
- uitleggen hoe massamedia een rol spelen in het meningsvormingsproces: media bepalen onze gespreksagenda en media bepalen op welke wijze wij in aanraking komen met gebeurtenissen en opvattingen.

22 de op Nederland gerichte omroeporganisaties/zenders met elkaar vergelijken.

Daarbij kan hij

- het verschil uitleggen tussen publieke omroepen en commerciële omroepen;
- de verschillende omroepen/zendgemachtigden/zenders in ons land typeren;
- de identiteit of formule van omroeporganisaties/zenders herkennen in voorbeelden van programma's of bronmateriaal;
- het begrip pluriformiteit van de media toepassen.

23 verschillende landelijke kranten met elkaar vergelijken aan de hand van hun identiteit (w.o. politieke/levensbeschouwelijke visie).

Daarbij kan hij

- verschillen tussen landelijke dagbladen herkennen naar identiteit/'kleur', de formule van de krant, doelgroep, 'links-rechts', politieke/levensbeschouwelijke stromingen.

24 de invloed beschrijven van sociaal-culturele ontwikkelingen in de samenleving op de inhoud en de organisatie van de media.

Daarbij kan hij

- uiteenzetten wat de betekenis van verzuiling en ontzuiling is voor de media.

Domein D: Mens en werk

Subdomein: Politieke visies en verzorgingsstaat

De kandidaat kan

25 aangeven welke visies de belangrijkste politieke stromingen in Nederland hebben op sociaal-economische vraagstukken (waaronder werkgelegenheid) en op de rol die de overheid op sociaal-economisch terrein dient te spelen.

Daarbij kan hij

- kenmerken noemen van deze visies op de rol van de overheid op sociaal-economisch terrein en op belangrijke sociaal-economische vraagstukken ;
- verwoorden wat er in de Grondwet over werkgelegenheid en in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens over het recht op arbeid is opgenomen en verwoorden in welke zin deze beginselen een rol spelen in het overheidbeleid.

26 de ontwikkeling van de verzorgingsstaat schetsen en verschillende visies hierop herkennen.

Daarbij kan hij

- uitleggen wat wordt bedoeld met een verzorgingsstaat en in (concrete) voorbeelden kenmerken van de verzorgingsstaat herkennen;
- uitleggen welke uitgangspunten van politieke stromingen geleid hebben tot de ontwikkeling van de verzorgingsstaat;
- hoofdlijnen van de discussie over de verzorgingsstaat aangeven en in (concrete) voorbeelden herkennen;
- aangeven welke opvattingen politieke stromingen hebben over de verzorgingsstaat en deze opvattingen herkennen in (concrete) voorbeelden.

27 aangeven op welke manieren de overheid betrokken is bij het sociaal-economisch proces en deze herkennen in voorbeelden.

Daarbij kan hij

- verschillende rollen die de overheid heeft onderscheiden: overlegpartner, werkgever en regelgever of initiator van beleid;
- aangeven op welke manieren de overheid actief kan zijn op de belangrijkste sociaal- economische beleidsterreinen: werkgelegenheid, sociale wetgeving, arbeidsomstandigheden, arbeidsvoorwaarden, emancipatiebeleid.

Subdomein: Arbeidsverhoudingen

De kandidaat kan

28 de economische verhoudingen in Nederland beschrijven met behulp van de begrippen 'vrije ondernemingsgewijze productie' en 'gemengde economie'.

29 maatschappelijke groeperingen noemen die betrokken zijn bij arbeid en aangeven wat hun belangen zijn, hoe ze zijn georganiseerd, en wat hun onderlinge verhoudingen zijn.

Daarbij kan hij

- uitleggen hoe werknemers en werkgevers in ons land zijn georganiseerd en de belangrijkste van deze organisaties noemen;
- in (concrete) voorbeelden belangen herkennen die gelden voor werknemers;
- in (concrete) voorbeelden belangen herkennen die gelden voor werkgevers;
- aangeven dat vakbonden op verschillende manieren belangen behartigen;
- aangeven welke middelen werknemers- en werkgeversorganisaties hebben om voor hun belangen op te komen en deze herkennen in (concrete) voorbeelden;
- omschrijven welke toetsingsnormen de rechter gebruikt als deze moet oordelen over het al dan niet geoorloofd zijn van een staking en deze normen herkennen in (concrete) voorbeelden;

- in (concrete) voorbeelden factoren herkennen die van invloed zijn op de mate waarin werknemers- en werkgeversorganisaties erin slagen op te komen voor hun belangen, alsmede een gemotiveerd standpunt innemen over het optreden van deze organisaties;
- een gemotiveerde mening geven over de (veranderende) betekenis van de vakbeweging in de samenleving;
- voorbeelden geven van overleg op verschillende niveaus van werkgevers en werknemers;
- uitleggen wat het verschil is tussen harmonie- en conflictdenken bij het overleg tussen werkgevers en werknemers;
- uitleggen wat een Ondernemingsraad is en welke bevoegdheden deze heeft.

Subdomein: Arbeidsverdeling en maatschappelijke ongelijkheid

De kandidaat kan

30 uitleggen welke gevolgen arbeids(ver)deling kan hebben voor een samenleving.

Daarbij kan hij

- aan de hand van (concrete) voorbeelden uitleggen wat wordt bedoeld met technische en maatschappelijke arbeids(ver)deling;
- uitleggen dat arbeids(ver)deling gevolgen heeft voor de sociale structuur;
- de relatief slechte positie verklaren van bepaalde groepen op de arbeidsmarkt;
- voorbeelden geven van maatregelen die zijn bedoeld voor het verbeteren van de positie van bepaalde groepen op de arbeidsmarkt.

31 ten aanzien van een concreet maatschappelijk vraagstuk verschillende belangen van betrokken groepen en individuen onderscheiden en uitleggen hoe deze belangen samenhangen met hun maatschappelijke positie.

Daarbij kan hij

- van de betrokken groepen aangeven welke belangen zij hebben c.q. nastreven;
- de maatschappelijke ongelijkheid in de Nederlandse samenleving en de gevolgen daarvan verklaren. Dit houdt in:
 - verschillende verklaringen geven voor sociale stratificatie in een samenleving;
 - de groepen in de verschillende maatschappelijke lagen typeren op basis van sociaaleconomische kenmerken.
- uitleggen welke gevolgen de maatschappelijke positie van mensen heeft voor hun bestaan;
- uitleggen in hoeverre de Nederlandse samenleving een open karakter heeft en daarmee stijgings- en dalingskansen geeft op de maatschappelijke ladder. Dit houdt in:
 - omschrijven wat onder sociale mobiliteit kan worden verstaan;
 - de huidige Nederlandse samenleving vergelijken met meer gesloten samenlevingen waarin minder kansen zijn op sociale mobiliteit.

Subdomein: De betekenis van werk

De kandidaat kan

32 uitleggen wat de betekenis is van werk voor mens en samenleving.

Daarbij kan hij

- het begrip arbeid omschrijven en omschrijven wat de materiële en immateriële functies van arbeid zijn;
- factoren noemen die van invloed zijn op de mate waarin werk maatschappelijk wordt gewaardeerd en die van invloed zijn op de wijze waarop het individu de kwaliteit van werk ervaart.

33 in concrete voorbeelden verschillende opvattingen over de waardering van arbeid (arbeidsethos) herkennen.

Domein E: Een thema ter keuze van de school